

ИСЛОМ МАМЛАКАТЛАРИДА ТАКАФУЛ СУҒУРТАНИНГ ПАЙДО БЎЛИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИ ҲАМДА ЎЗБЕКИСТОНДА ШАКЛЛАНИШ ЖАРАЁНЛАРИ

Қўлдошев Қамариддин Мансурович
Тошкент давлат иқтисодиёт университети "Молия ва бухгалтерия
ҳисоби" кафедраси профессори, DSc
E-mail: kuldashevKM@gmail.com

Сабилов Мақсуд Абдуғофурович
"Арех insurance" МЧЖ суғурта компанияси исломий суғуртани
ривожлантириш департаменти директори

Аннотация. Ушбу мақоланинг мақсади такафул суғуртанинг дунё мамлакатларида пайдо бўлиши ва ривожланиши, ушбу суғуртанинг ўзига хос хусусиятлари ва ўзаро суғурта ҳамда тижоратга асосланган суғуртага ўхшашлик ва фарқли жиҳатларини ҳамда афзалликларини ёритиб бериш, шу билан бирга, такафул суғуртанинг Ўзбекистонга кириб келиши, ҳуқуқий асослари билан боғлиқ муаммолар ва бундан кейинги ривожлантириш масалалари тўғрисидаги хулосаларни шакллантиришдан иборат. Муаллифлар томонидан такафул суғуртанинг марказий осиеда мусулмон динига эътиқод қилувчи халқларнинг катта қисми яшайдиган Ўзбекистон учун муҳимлиги, шуни эътиборга олганда ушбу суғурта шаклининг мамлакатда тез оммавийлашиши мумкинлиги ва бунинг учун уни кенг омма олдидан реклама қилиш ва тушунтириш ишларини олиб бориш зарурлиги келтириб ўтилган.

Калим сўзлар. Суғурта, ислом, ўзаро суғурта, такафул суғурта, анъанавий суғурта, ислом ҳамкорлик ташкилоти, ислом тараққиёт банки, исломий молиялаштириш, шарият.

Аннотация. Цель данной статьи - осветить возникновение и развитие такафул страхования в мире, специфику этого страхования и сходства, различия и преимущества взаимного страхования и коммерческого страхования, а также внедрение такафул страхования в Узбекистане, юридические вопросы и др. для формирования выводов по вопросам дальнейшего развития. Авторы отмечают важность такафул страхования для Узбекистана, в котором проживает большая часть мусульманского населения в Центральной Азии, учитывая быструю популярность этого вида страхования в стране и необходимость продвижения его среди широкой общественности.

Ключевые слова. Страхование, ислам, взаимное страхование, такафул страхование, традиционное страхование, Исламская организация сотрудничества, Исламский банк развития, исламские финансы, шарият.

Abstract. The purpose of this article is to highlight the emergence and development of takaful insurance in the world, the specifics of this insurance and the similarities and differences and advantages of mutual insurance and commercial insurance, as well as the introduction of takaful insurance in Uzbekistan, legal issues and more. to form conclusions on further development issues. The authors note the importance of takaful insurance for Uzbekistan, which has a large Muslim population in Central Asia, given the rapid popularity of this form of insurance in the country and the need to promote it to the general public.

Keywords: Insurance, Islam, mutual insurance, takaful insurance, traditional insurance, Islamic Cooperation Organization, Islamic Development Bank, Islamic finance, Sharia.

Кириш

Ислом дунёсида суғуртага муносабат мунозарали бўлиб келган, чунки исломнинг дастлабки даврларида суғурта йўқ эди. Ибн Обидин (1252/1836) мусулмон ҳуқуқшунослари орасида суғурта ва унинг исломдаги мавқеини ўрганган биринчи олим бўлиб, айнан унинг даврида, яъни ҳижрий XIII асрда суғурта биринчи марта шарқ мамлакатлари ҳаётига кириб келган. Бу вақтда Европа саноатининг ривожланиши билан бир қаторда Ғарб ва Шарқ ўртасидаги савдо алоқалари мустаҳкамлана бошлаган эди. Ушбу концепция ислом мамлакатларига музокаралар олиб бориш учун келган хорижий компаниялар вакиллари орқали, шунингдек, европадан олиб келинган товарларни суғурталаш орқали кириб келган. Ибн Обидин ўзининг "Радд ал-Мухтор" китобининг "Китоб ал-Жиход" бўлимида "Мустаман" ("паспорти бўлган, мусулмон бўлмаган мусофир") бобида ушбу мавзу бўйича фикр юритган (ўша даврларда бундай кишиларни шундай ном билан аталган) [1].

Ўзаро суғуртанинг яққол кўриниши сифатида Арабистон ярим ороли ҳудудларида амал қилган карвон-савдо савдо йўлларида карвон аъзолари ўртасида ғазна ташкил этилиб, аъзолар томонидан бадал сифатида тўлов амалга ошириш орқали маблағ тўпланиб, ушбу маблағлар ҳисобидан йўлда юз берадиган табиий офатлар ва қароқчилар ҳужуми натижасида кўрилган зарарларни қоплаш ўрта асрларнинг бошларидаёқ амал қилганлиги, карвон аъзоси вафот этган ҳолатда қоплама унинг оила-аъзоларига бериш тизимининг амал қилганлигини келтириш мумкин. Ўз вақтида ушбу тизимда Муҳаммад пайғамбарнинг ҳам иштирок этганлиги таъкидланади [2].

Яна бошқа манбада тадқиқотчиларнинг таъкидлашича, такафул суғуртанинг кўринишлари бундан 1400 йиллар аввал пайдо бўлган [3]. Масалан, шундай қарашлар борки, одам ўлдирганлиги ёки жароҳат етказганлиги учун товон тўлаш араб халқлари ўртасида мусулмон дини кириб келишидан олдинги жоҳилия даврида ҳам бўлганлиги ва бу қоидалар суғуртанинг илк кўринишлари эканлиги эътироф этилади [4].

Юқорида келтирилганлар такафул суғуртанинг узоқ тарихига тааллуқли маълумотлар бўлиб, уларнинг асоси сифатида турли тарихий адабиётларнигина келтириш мумкин. Ҳозирги амалдаги такафул суғуртанинг шаклланиши билан боғлиқ унинг яқин тарихи эса ҳеч қандай инкор этиб бўлмайдиган манбаларга эга ва унга кўра такафул суғуртага бўлган ислом дунёсидаги эҳтиёж ушбу суғуртанинг XX-асрнинг иккинчи ярмида такафул суғуртанинг раман пайдо бўлишига олиб келди.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Такафул масаласига оид адабиётлар таҳлилининг амалга оширишда фикримизча Саймон Арчер, Рифат Ахмед Абдел Карим ва Фолькер Ниенхауслар таҳрири остида 2009 йилда Сингапурда (John Wiley & Sons (Asia) Pte. Ltd) нашр этилган Такафул. Ислом суғуртаси. Концепция ва норматив-ҳуқуқий тартига солиш ("Takaful. Islamic insurance. Concept and Regulatory Issues") деб номланган, нисбатан йирик ҳажмдаги илмий асарни келтириб ўтиш ўринли бўлади [5]. Ушбу қўлланмада такафулнинг барча жиҳатлари ўз аксини топган бўлиб, унда келтирилишича, аксарият мамлакатларда амал қилувчи қонунчилик ҳужжатлари такафулнинг ўзига хос жиҳатларини қамраб олмаганлиги ва алоҳида қонунчиликнинг яратилмаганлиги ушбу суғуртанинг тез ривожланиб кетишига тўсқинлик қилади. Шу билан бирга, тартибга солувчи

органлардаги анъанавий суғуртани тартибга солиш билан боғлиқ муаммоларга яна қўшимча муаммолар юзага келади. Ушбу китобда келтирилган яна бир фикрга қўшилмасдан иложимиз йўқ, яъни такафул-иштирокчилар Ўзаро суғурта жамияти аъзолари эга бўлган жамиятни бошқариш борасидаги ҳуқуқларга эга эмас, уларнинг ҳуқуқлари оддий тижорат суғурта компаниясининг суғурталанувчиси эга бўлган бошқариш борасидаги ҳуқуқлардан ортиқча эмас. Такафул аъзоларни турли йўқотишлардан ўзаролик асосида ҳимоялашга асосланган бўлиб, аммо кўплаб мамлакатларда ўзаролик тушунчаси қонун билан мустаҳкамланмаган. Натижада суғуртанинг гибрид шакли юзага келган, яъни сууғурталанувчилар фонди ўзароликка асосланган бўлиб, аммо ушбу фонд акционерларга тегишли бўлган такафул оператор томонидан бошқарилади. Китобдаги ушбу фикрга қўшилиб бўлмайди. Бу фикр фақат асосан мусулмон мамлакати бўлмаган мамлакатларда ташкил этиладиган такафул ойналарга нисбатан тўғри бўлиши мумкин, аммо мусулмон мамлакатларида алоҳида такафул компаниялар ташкил этилиб, уларнинг суғурта фаолиятини амалга ошириш учун суғурта соҳасидаги мутахассислар жалб қилинади. Юқорида такафул компанияларнинг камчилиги сифатида билдирилган бошқа фикрлар мусулмонча таълим ва тушунчаларга эга бўлмаган аъзоларга нисбатан тўғри бўлади деб ҳисоблаймиз.

Саеед Марямнинг “Дунёда ислом суғуртасининг муаммолари” номли мақоласида [6] ислом суғуртаси сифатида такафулда мавжуд чекловлар ва уларнинг такафул операторлар фаолиятига таъсири тўғрисида фикр юритилган бўлиб, муаллифнинг фикрига кўра, ушбу чекловларни камайтириш орқали такафулнинг сезиларли ривожланишига эришиш мумкинлиги айтилсада, аммо ушбу чекловларни қандай қилиб камайтириш бўйича аниқ фикрлар берилмаган.

Суед Ахмед Салманнинг “Такафул (ислом суғуртаси) нинг ҳозирги замондаги муаммолари” номли мақоласида [7] келтирилишича такафул опеаторлар фаолияти анъанавий суғурта операторлари фаолиятига нисбатан анчагина мураккаб бўлиб, унинг мураккаблиги операторларнинг бир вақтнинг ўзида умумдават қонунчилигига ҳамда шариат қоидаларига риоя қилиши зарурлигида деб ҳисоблайди. Шариат қоидалари сифатида ноаниқликларга йўл қўймаслик, қимор кўринишларининг юзага келишига йўл бермаслик ва таъқиқланган соҳалардаги фойдаланмаслик масалалари асосий масалалар ҳисобланади.

Тадқиқотни амалга оширишда фойдаланилган усуллар

Суғурта – бу рискларни аъзолар ўртасида тақсимлаш бўлиб, шу билан бирга суғурта рискларни бошқариш ва юмшатиш инструменти ҳисобланади. Ҳозирги замон суғуртаси бизнеснинг муҳим сегментига айланган. Ушбу тадқиқот такафул суғурта операциялари тўғрисида умумий тушунча ҳосил қилиш ва унинг анъанавий суғурта билан таққосланганда фарқли жиҳатлари, ушбу суғуртанинг дунё мамлакатларидаги ривожланиш хусусиятларини кўрсатиб беришга йўналтирилган. Шундай қилиб, ушбу тадқиқот қўйидаги мақсадларни кўзда тутди: дунё такафул суғурта тармоғининг ҳолатини шарҳлаш; анъанавий суғуртадан фарқли ва афзаллик жиҳатларини аниқлаш; такафул суғуртанинг Ўзбекистонда шаклланиши ва ривожлантириш билан боғлиқ муаммоларни аниқлашдан иборат. Ушбу мақсадларни амалга ошириш учун такафул суғурта тўғрисидаги халқаро даражадаги журналларда эълон қилинган мақолалар ва бошқа манбалар ўрганилди ва ушбу суғуртани биринчи бўлиб

Ўзбекистонда жорий қилиб бошлаган Apex Insurance суғурта компаниясининг шу йўналишдаги фаолияти ҳамда Ўзбекистонда такафул суғуртани жорий этиш билан боғлиқ қонунчилик танқидий жиҳатдан таҳлил қилинди. Белгиланган мақсадларга эришиш йўлида амалга оширилган таҳлилларда турли молиявий коэффициентлар ва статистик усуллардан, мантиқий ва таркибий таҳлил қилиш, гуруҳлаштириш, иқтисодий-статистик таҳлил, ўзаро ва қиёсий таққослаш усулларида самарали фойдаланилди.

Олинган натижалар.

Олиб борилган таҳлиллар натижасида такафул суғуртанинг пайдо бўлиши ва ривожланиш тарихи, унинг пайдо бўлишига сабаб бўлган ҳолатлар сифатида тижоратга асосланган анъанавий суғуртанинг ислом ҳуқуқшунослари томонидан шариат талабларига мос келмаслиги тўғрисида ва шу билан бирга ўзаро суғуртанинг мазкур талабларга жавоб бериши тўғрисида хулоса берилганлиги асосланган. Ушбу хулосага асосланган ҳолда муаллифлар такафул суғуртани баъзи олимлар томонидан эътироф этилганидек, тижорат суғуртасининг муқобили эмас, балки ўзаро суғуртанинг муқобили ва модификациялашган шакли эканлигини асослаб берган. Муаллифларнинг фикрига кўра, Ўзбекистонда тижоратга асосланган анъанавий суғуртанинг ҳозирга қадар етарли даражада оммавийлашмаганлигининг сабабларидан бири сифатида, шариат қоидалари тўғрисида кўпроқ тушунчага эга бўлган аҳоли қатламларининг кўплиги ва уларнинг ислом ҳуқуқшунослари томонидан ушбу суғурта тўғрисидаги хулосасидан хабардор эканлиги ҳисобланади.

Таҳлиллар

Ислом ҳуқуқшунослари ўртасида тижорат суғуртасининг шариат қоидаларига тўғри келиш ёки келмаслиги тўғрисида мунозаралар бўлиб келган ва бу мунозараларнинг моҳияти дунё олимлари томонидан ўрганилган. Улар томонидан қилинган хулосаларга кўра, ўзаро суғурта ўз хусусиятларига кўра ислом ҳуқуқшунослари ўртасида эътирозларга сабаб бўлмади ва натижада ушбу суғурта шаклини қўллашга рухсат этилган¹ ва ҳатто махсус фатво билан қўллаб-қувватланган.

Шу билан бирга, ислом талабларига тўлиқ жавоб берадиган суғурта шаклини ишлаб чиқиш борасида олиб борилган ишлар натижаси ўлароқ, ўзаро суғуртанинг модификациялашган шакли сифатида такафул суғурта қоидалари ишлаб чиқилиб, илк марта 1979 йилда Суданда амалиётга жорий этилган. 1983 йилда фуқаролик кодекси орқали ушбу суғуртанинг ҳуқуқий асоси яратилган ва босқичма-босқич ислом молиясининг монистик моделига ўтила бошланган. Ушбу модель шариат қонунларига зид бўлган ҳар қандай молиявий муносабатни таъқиқлаган. 2003 йилга келиб суғурта ва такафул тўғрисидаги қонуннинг қабул қилиниши билан суғурта соҳасининг қонуний базаси тўлиқ яратилган [8].

XX асрнинг сўнгги чорагидан бошлаб шарқий мамлакатларда ислом суғуртаси - такафул шаклланди ва жадал ривожланмоқда. Такафул суғурта бугунги кунда дунёнинг қирққа яқин давлатларида амал қилмоқда. Покистон мисолида олиб қарайдиган бўлсак, ушбу мамлакатда такафул операциялари яқин-яқинда бошланган бўлсада, ҳозирда такафул компанияларнинг сони 5 тани ташкил этиб, 2015 йилда

¹ Хартумда (Судан) 1978 йилдаёқ Ислом конференцияси ташкилоти таркибида ўзаро суғурта масалалари бўйича институт ташкил этилган бўлиб, унинг вазифаси рухсат этилган суғурта турларини тартибга солишдан иборат

2008 йилга нисбатан 600 % ўсиш юз берганлиги таъкидланган. Тўпланган суғурта мукофотлари ҳажми 2008 йилдаги 2,7 млрд. рупийдан 2015 йилда 16,3 млрд. рупийни ташкил этган[9].

Такафул ёрдамида ислом молия институтларининг маблағлари ва хизматларини таклиф этувчилар ва уларнинг истеъмолчилари учун шариат талабларига зид бўлмаган суғурта хизматлари орқали уларнинг шахсий ва мулкый рисклари кафолатланади. Такафул компаниялар ислом капитал бозорида банк омонатлари ва савдони ислом молия инструментларидан фойдаланган ҳолда қўллаб-қувватлайди. Шу билан бирга, такафул суғуртанинг нисбатан янги суғурта хизмати эканлиги ва ушбу хизматнинг келажагини таъминлаш ҳамда янада оммавийлашувини таъминлаш учун уни ушбу хизмат тўғрисида турли ёлғон маълумотлар чиқиб кетишидан асраш, ушбу хизматнинг ўзига хос афзал жиҳатларини кенг оммага етказиб бориш муҳим ҳисобланади.

Такафул - исломий суғурта тизими бўлиб, шариат меъёрлари асосида иштирокчилар ва такафул операторлари ўртасида фойда ва зарарларни тақсимлаш механизмига асосланган. Исломий суғуртанинг асосий вазифаси турли кутилмаган ҳодисалар натижасида мазкур суғурта жамияти аъзосининг мулки ёки ҳаётига етадиган зарарлардан уни ҳимоя қилиш ва шу билан бирга, тўпланган маблағларни вақтинчалик инвестиция объектларига йўналтириш орқали фойда олиб, уни аъзолар ўртасида тақсимлашдан иборат.

Ҳозирги даврда такафул компаниялари томонидан кўрсатилаётган суғурта хизматларини умумий тарзда қуйидаги икки тармоққа ажратиш мумкин:

- 1) умумий такафул;
- 2) оилавий такафул.

Умумий такафул мол-мулкни ҳамда учинчи шахслар олдидаги жавобгарликни суғурталаш соҳаларини ўз ичига олади. Умумий такафул доирасида қуйидаги суғурта турларини ажратиш одат тусига кирган:

- уй эгасининг ёки ижарачининг мазкур уй билан боғлиқ таваккалчиликлари натижасида кўриладиган зарарларни қоплашни кўзда тутувчи суғурта тури (уй такафули);

- ёнғин, ўғирлик ёки бахтсиз ҳодиса туфайли транспорт воситасининг шикастланишидан ёки йўқолишидан суғурталашни, шунингдек учинчи шахсларнинг ҳаёти ва соғлиғига етказилган зарар ва уларнинг мол-мулкига етказилган зарар учун транспорт воситаларининг мажбурий ва ихтиёрий суғуртасини ўз ичига олган авто такафул, денгиздаги фаолиятлар билан боғлиқ зарарлар суғуртаси ва шу кабилар.

Оилавий такафул оила аъзоларининг саломатлиги, оила режалаштирган инвестициялар ва таълим билан боғлиқ суғурта турларини ўз ичига олади.

Такафул суғурта жамиятлари томонидан инвестицияга йўналтириладиган маблағлар ҳам шариат томонидан таъқиқланмаган соҳаларга жойлаштирилади. Такафул суғуртанинг яна бир ўзига хос жиҳати шундаки, ушбу жамиятлар томонидан кўрсатиладиган суғурта хизматлари ҳамда уларнинг инвестиция фаолияти шариат бўйича маслаҳатчилар (Shar'ia advisors) томонидан кузатиб борилади ва шу асосда шариат қоидаларига мос келмайдиган хизматларнинг кўрсатилишига йўл қўйилмайди.

Такафул ислом ҳуқуқи принципларига мос келувчи суғуртанинг алоҳида шакли ҳисобланади. Такафул суғурта - араб тилидан таржима қилинганда “ўзаро кафолатни тақдим этиш” деган маънони билдиради [10]. Такафулнинг пайдо бўлиши ёки шариат талабларига мос келувчи ўзаро суғурта тўғрисидаги келишувлар ислом молия тизимининг ривожланиш йўналишларидан бири ҳисобланади ва у ислом молиясини тўлдиради ҳамда ривожланишига шароит яратади [4].

1-жадвал

Такафул суғурта бўйича Топ-5 га кирувчи мамлакатларда тўпланган маблағлар (2018 йил, млн. АҚШ доллариди) [11]

№	Мамлакатлар номи	Тўпланган суғурта мукофотлари
1.	Эрон	10.880
2.	Саудия Арабистони	9.463
3.	Малайзия	1.856
4.	Бирлашган Араб Амирликлари	1.205
5.	Индонезия	1.057
6.	Шундан: Умумий такафул, %	82.6
7.	Оилавий такафул, %	17.4

Ислом молияси ва шу жумладан такафул суғурта дунё мамлакатлари иқтисодиётига аста-секин кириб бормоқда. Мазкур хизмат турлари сўнгги йилларда мустақил ҳамдўстлик мамлакатлари иқтисодиётига ҳам кириб кела бошлади, ушбу ҳолат дастлаб Татаристонда ва ундан кейин Қозоғистонда кузатилган бўлса, Ўзбекистонда бу борада 2003 йилда бошланган ҳаракат 2020 йилга келиб сезиларли даражада жонланди. Шу билан бирга, ушбу соҳани илмий жиҳатдан тадқиқ қилиш ва ўрганиш борасида ҳам ҳаракатлар бошланди.

Ўзбекистон ислом тараққиёт банкига 2003 йилда аъзоликка қабул қилинган бўлиб, Хусусий секторни ривожлантириш ислом корпорациясига 2004 йилда, Савдони молиялаштириш халқаро ислом корпорациясига ва Инвестициялар ва экспорт кредитларини суғурталаш ислом корпорациясига 2019 йилда аъзо бўлиб кирган. Ҳозирда ушбу ташкилотлар томонидан Ўзбекистонга 100 га яқин лойиҳа ва операциялар учун жами 2,4 млрд. доллар миқдоридидаги маблағлар ажратилган [12].

2020 йилнинг сўнгги чорагида Ўзбекистонда “APEX INSURANCE” МЧЖ суғурта компанияси “AlHuda Ислом банкчилиги ва Иқтисодиёти маркази” билан ҳамкорликда такафул-ойна ташкил қилган ҳолда ислом талабларига жавоб берувчи 8 турдаги суғурта маҳсулотларини тақлиф эта бошлади. Бунда “APEX INSURANCE” МЧЖ суғурта компанияси такафул-оператор сифатида бошқарувнинг гибрид моделини танлади. Ушбу фаолиятни икки йўналишда – умумий ва оила такафули бўйича амалга ошириш учун “Ислом банки ва иқтисодиёт маркази” дан икки йўналишдаги шариат сертификатлари олинган. Ушбу сертификатларда “Белгиланган муассаса томонидан қўлланиладиган процедуралар шариатга мувофиқ топилганлиги билан тасдиқланган” деган сўзлар келтирилган. Бундан ташқари “APEX INSURANCE” МЧЖ суғурта компанияси томонидан тақлиф этилаётган исломий суғурта хизматларини кўрсатиш бўйича Ўзбекистон мусулмонлари диний идораси билан расмий ҳамкорлик ҳам йўлга қўйилган ва юқорида келтирилган, такафул суғуртасини амалга ошириш юзасидан Ўзбекистон мусулмонлари диний идорасининг тегишли хулосалари ҳам олинган. Юқорида келтирилган 8 та суғурта маҳсулотларидан бири сифатида транспорт воситалари ихтиёрий ислом суғуртаси маҳсулоти ишлаб чиқилиб тақлиф этилмоқда.

Ушбу суғурта маҳсулоти бўйича суғурта шартномаси шартлари Ўзбекистондаги мавжуд қонунчиликлар талаблари асосида ишлаб чиқилган.

“APEX INSURANCE” МЧЖ суғурта компанияси томонидан такафул суғурта хизматларини кўрсатиш такафул ойна ташкил этиш орқали йўлга қўйилган. Савол туғилади, Ўзбекистонда мавжуд қонунчилик алоҳида такафул компания ташкил этишга йўл берадими? Такафул суғуртани ўзаро суғуртанинг модификацияси эканлигини ҳамда ўзаро суғурта тўғрисида фуқаролик кодексидаги мавжуд моддага ўзгартириш киритилганлигини ва янги таҳрирдаги фуқаролик кодекси яқинда кучга киришини эътиборга олганда бу борада муаммо бўлмайди. Амалдаги фуқаролик кодексининг 960-моддасига кўра ўзаро суғуртани фақат мулкӣ ва жавобгарлик суғуртаси бўйича амалга ошириш мумкин. Бундай ҳолатда оилавий такафулни амалга оширишнинг имкони бўлмаган бўлар эди. Янги таҳрирдаги фуқаролик кодексига кўра ўзаро суғуртани шахсий суғурта турлари бўйича ҳам амалга ошириш мумкин.

Ташкил этилган такафул ойна томонидан таклиф этилаётган суғурта маҳсулотларига талаб ҳозирча сезиларли даражада эмас. Назаримда бунга сабаб хизмат янги бўлганлиги ва кўпчиликнинг бу тўғрида етарли маълумотга эга эмаслиги деб ҳисоблаш мумкин. Шунини эътиборга олган ҳолда мазкур янги хизмат турини рекламалар ва бошқа ахборот воситалари орқали эълон қилиб бориш зарур деб ҳисоблаймиз.

Хулоса ва таклифлар

Такафул суғурта ислом оламида пайдо бўлган биринчи суғурта шакли бўлиб, ушбу суғурта шакли ўзаро суғуртанинг модификацияси сифатида шаклланди. Ушбу суғурта тижоратга асосланган анъанавий суғуртадан фарқ қилувчи, яъни тижорат суғуртасида мавжуд бўлган ва ислом қоидаларига зид бўлган ғарар, майсир ва риба ҳолатларидан холи ва шу билан бирга бош мақсади фойда олиш эмас, балки ўз аъзолари моддий жиҳатдан қийин аҳволга тушганда ёрдам кўрсатишга қаратилган суғурта шакли ҳисобланади[13]. Бугунги кунда қирққа яқин мусулмон мамлакатларида алоҳида такафул-компаниялар ҳамда Америка ва Европанинг кўплаб мамлакатларида такафул-ойналарнинг фаолият кўрсатаётганлиги, улар томонидан кўрсатилаётган такафул суғура хизматлари ҳажмининг юқори даражада ортиб бораётганлиги ушбу суғуртанинг келажакда етакчи суғурта шакли сифатида амал қилишига шубҳа қолдирмайди.

Ўзбекистонга такафул суғурта нисбатан кеч кириб келган бўлсада, ушбу суғуртанинг мамлакатда тез оммалашувига шарт-шароитлар етарли. Мамлакатда ўзаро суғуртанинг шаклланиб бошлаганлиги ва унинг ҳуқуқий таъминотидаги ўзгаришлар (фуқаролик кодексига киритилган ўзгаришлар ва ўзаро суғурта тўғрисидаги қонун лойиҳасининг ишлаб чиқилганлиги) ўзаро суғуртанинг модификацияси сифатидаги такафул суғуртага ҳам тегишли эканлигини билдиради ва қонунчиликдаги ушбу ўзгаришлар такафул суғуртанинг Ўзбекистонда тез оммавийлашувига шароит яратади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Юсуф Кардави. Дозволенное и запретное в исламе: пер. с араб. М.Саляхетдинова. М., 2005. С. 260-261.

2. Afzal-ur-Raxman. Banking and Insurance (Economic doctrines of Islam). London. 1979. Vol. IV. P. 32.
3. Такафул: динамик бозорда ўсиш имкониятлари. Pricewaterhouse Coopers компаниясининг таҳлилий материали. Электрон ресурс. Кириш йўли: http://www.pwc.com/en_GX/gx/financial-services/pdf/pwc_takaful.pdf
4. Mohd. Ma’sum Billah. Islamic Insurance: Its Origins and Development // Arab Law Quarterly. 1998 №13 (4). P. 386-422
5. Саймон Арчер, Рифат Ахмед Абдел Карим, Фолькер Ниенхаус. Такафул. Ислом суғуртаси. Концепция ва норматив-ҳуқуқий тартига солиш (“Takaful. Islamic insurance. Concept and Regulatory Issues”) йилда Сингапур, 2009 (John Wiley & Sons (Asia) Pte. Ltd).
6. Saeed, Maryam, Challenges of Islamic Insurance (Takaful) Globally (January 31, 2019). COMSATS Journal of Islamic Finance, 2019.
7. Syed Ahmed Salman. Contemporary Issues in Takaful (Islamic Insurance). Asian Social Science 10 (22) Project: The perception of stakeholders Towards the Viability of Takaful in India. Lincoln University Collage, Malaysia. October 2014.
8. Адамчук Н.Г. Современные тенденции развития страхования в мусульманских странах// Страхование дело, М.: 2015 г. Август.
9. Исаева Е.А., Магомадова М.М. Оценка рыночных перспектив такафула в России и регионах СКФО. Вестник ТвГУ. Серия «Экономика и управление». 2015 №3 С.225-233.
10. Исломий молия хизматлари Кенгашининг Барқарорлик тўғрисидаги ҳисоботи. Кириш йўли: [https:// www.ifsb.org](https://www.ifsb.org)
11. Engku Rabian Adawiah Engku Ali, Hassan Skott P.Odierno, Essential Guide to Takaful (Islamic Insurance). //CERT Publication Sdn. Bhd. – Kuala Lumpur, Malaysia.2008.
12. “Ўзбекистон Республикасида ислом молиясини ривожлантириш истиқболлари” мавзусидаги халқаро конференция материаллари. Тошкент - 2021 й. 3-март
13. Қўлдошев Қ.М. Ўзбекистонда ўзаро суғурталашнинг методологик асосларини такомиллаштириш. Монография. Т.: Иқтисодиёт 2020.